

LA BALMA SEPULCRAL DE FONT GUILLERA (Prats de Lluçanès)

per Josep CASTANY*

La Balma Sepulcral de FONT GUILLERA, objecte d'aquest estudi, fou descoberta l'any 1964 per Mn. Jaume Pladelasala, aleshores rector de Prats de Lluçanès.

Té una importància certa, aquest jaciment, i per un doble motiu: En primer lloc, per la conjunció d'una triple presència arqueològica en elements ceràmics, antropològics i funeraris; en segon lloc, perquè la Balma de la Font Guillera és la segona notícia d'arqueologia prehistòrica de les terres del Lluçanès, les quals, des de 1943, no han portat cap avenç ni cap notícia, malgrat de trobar-se en contacte geogràfic amb les comarques d'Osona, el Berguedà i el Solsonès, tan riques en el camp de la Prehistòria¹.

Pretenem, doncs, d'ampliar els coneixements sobre els primers pobladors de la sub-comarca del Lluçanès, donar llum a un jaciment inèdit, que pot obrir o reemprendre el camí a tota una nova dinàmica d'activitats culturals.

No podem acabar aquest breu preàmbul sense fer esment del Sr. Domingo Gómiz de Prats de Lluçanès, qui amb extraordinària amabilitat ens ha proporcionat els materials objecte d'aquest estudi; del Sr. Ramon Boladeres, conseller de Cultura de l'ajuntament de l'esmentada localitat; de Mn. Jaume Pladelasala de Manlleu i del Sr. Pere Ballús per les informacions sobre la troballa i dels resultats de les seves recerques a Font Guillera; de la Srta. Carme Riera, per la seva ajuda en la classificació, inventari i confecció dels plànols.

EL MEDI GEOGRÀFIC A L'ALTIPLÀ DEL LLUÇANÈS

La geologia i la topologia del medi natural són dos elements molt importants que condicionen el medi geogràfic on es desenvolupa l'activitat humana, sobretot en temps prehistòrics. La interdependència de l'home i del seu entorn, ha d'ésser entesa com un tot.

* Amb la col·laboració de *Lluís A. Guerrero* i *Martí Cassany*.

1. L'única dada que ha vist la llum és de SALVADOR VILASECA, *La balma de Ca n'Heures* Perafita, «Ampúries», (Barcelona 1943), pp. 267-269.

El Lluçanès —comprès dintre de la comarca d'Osona i formant-ne una sub-comarca realment— correspon a l'altiplà Oligocènic que té d'uns 15 x 20 quilòmetres i s'estén a l'oest de la Plana de Vic.

L'altitud és d'uns 700 - 1.000 m. sobre una plataforma estructural, mentres que les entallades excavades per la xarxa fluvial de les rieres de Merlès, Lluçanès i Gavarresa presenta una altitud mitjana d'uns 470 m.

Aquesta plataforma estructural, inclinada cap al sud-oest, consisteix en un relleu tabular, coronat a la part superior per una capa de roca dura composta essencialment per gresos i conglomerats. És una característica regió d'estructura concordant horitzontal, formada per erosió i desgast dels materials més tendres de les capes inferiors o anteriors. Gresos i conglomerats alternant amb capes d'argiles vermellenques de l'Oligocèn. Una alternança de bancs que provoquen un relleu escalonat.

Els rierols s'han encaixonat, no massa profundament, en aquest altiplà i formen valls, no massa profundes. L'altiplà del Lluçanès fa de divisòria d'aigües entre el Ter i el Llobregat, i en ell s'hi dibuixen valls amples i vessants suaus, separades per lloms planers que corresponen als nivells de la plataforma estructural i de capes igualment resistents a l'erosió, però més baixes quan han estat desmantellades les capes superiors.

Els traçats dels rius és de nord a sud, conseqüents amb la inclinació dels estrats, amb un desnivell relativament fort —d'uns 600 m.— dintre de la comarca. El sector més meridional és de zones més entallades per l'erosió. Actualment el clima és plujós: 880 mm. anuals i 92 dies de precipitació. A les vessants de tramontana i ponent domina el pi i a les de migdia i llevant, el roure.

LA BALMA DE FONT GUILLERA

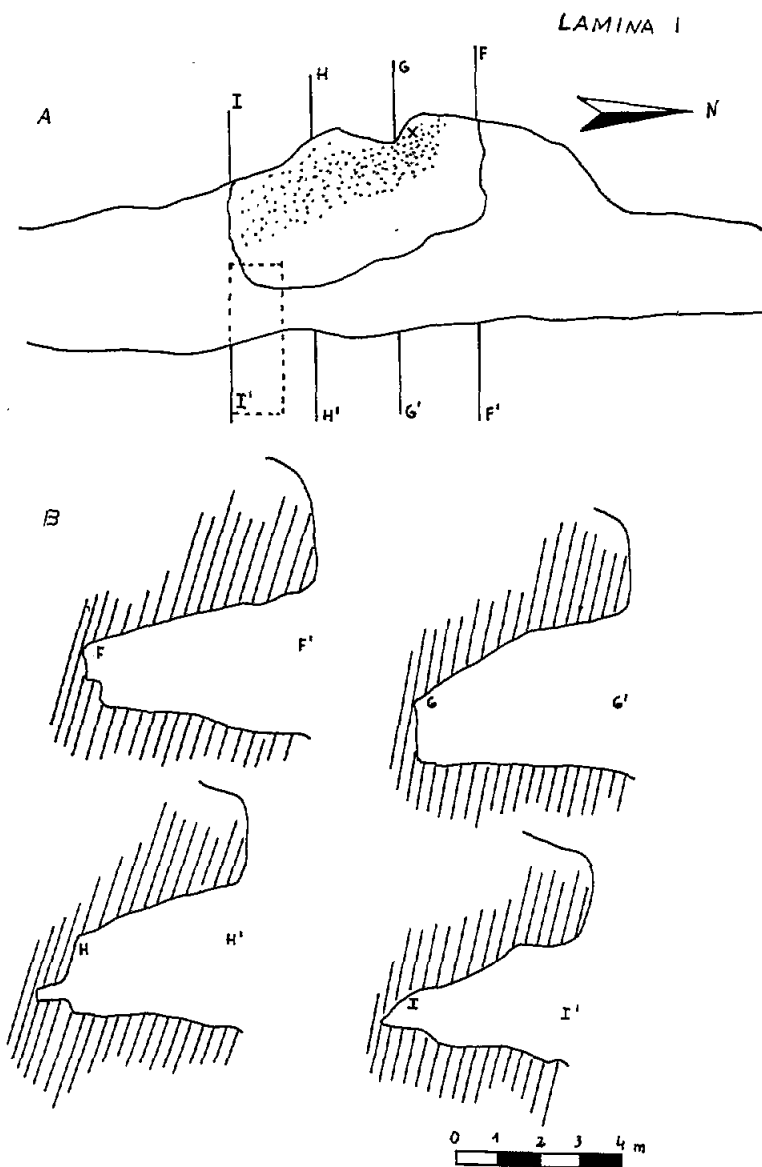
A un quilòmetre de Prats de Lluçanès —localitat que s'estén en l'altiplà a l'interflui de les rieres del Lluçanès (est) i de Merlès (oest)— pel seu sector septentrional i a la vessant de llevant de la plataforma estructural que s'aboca sobre la riera de Lluçanès, es troba la Font Guillera. Malgrat la proximitat geogràfica amb la capital de la sub-comarca, pertany al terme municipal de Lluçà i en terrenys propietat dels Srs. del Grau.

La balma s'estén a uns cent metres de la font i a un desnivell de 4 ó 5 m. Presenta una allargada d'uns 70 m. i està oberta de çara a llevant, assolellada i clara.

Es tracta d'un estrat gresenc, d'uns dos metres de potència o tres —segons zones—, arrodonit per l'erosió de les aigües. Aquest estrat reposa sobre uns bancs d'argiles compactes amb l'erosió de les quals s'ha format un buidat o abric natural. La profunditat de la balma és molt variable, arribant a assolir fins a sis metres en alguns punts i una alçada de tres metres.

La part més septentrional, el cantó de tramontana, té una profunditat escassa al no haver-hi hagut buidat per l'erosió. La zona central, però, forma un abric considerable d'uns 22 metres de llarg i és la que ha donat els materials arqueològics i antropològics. N'hem dibuixat la planta i algunes seccions precises. És en aquest punt on arriba a tenir la màxima profunditat i la màxima alçada (veure làmina I).

El tercer sector, que correspon a la zona més meridional i està més pròxim a la font, perd altura i profunditat i no presenta cap interès especial.

A.— Planta de la Balma de Font Guillera. L'espai enmarcat entre I - F pertany a la zona excavada. L'espai puntejat, a la zona on aparegueren les restes antropològiques. El rectangle amb ratlles intermitents, a la prospecció «post»excavació.

B.— Seccions corresponents a la planta.

La nostra tasca ha estat fer un inventari i reunir totes les dades possibles sobre Font Guillera. No ens ha estat pas difícil, abans hem de parlar d'una extraordinària amabilitat de totes les persones que hem hagut d'anar cercant.

Al visitar el jaciment per primera vegada, veiérem ja el «buidat» d'antigües, esporàdiques i clandestines excavacions; un buidat pràcticament total a primer cop d'ull. Vàrem recollir alguns fragments d'ossos, ceràmiques molt esmicolades escampades pel sòl. Es realitzà dies després una prospecció que, arrancant de fora de la balma, avançava vers l'interior. Una simple prospecció que resultà totalment estèril. Entre restes d'argiles adosades sortosament al fons de la balma poguérem recollir algun fragment de crani i una plaqueta d'esquist, a més a més d'un fragment de coure —dubtós per cert— que fou recollit del terra de la balma i que no podem assegurar que formés part dels materials arqueològics, ja que la balma ha estat sovint utilitzada com aixopluc de pastors i caçadors.

Com hem esmentat, els materials arqueològics i antropològics foren extrets i recollits de la Balma de Font Guillera en diverses etapes, força concretes. La informació ens diu clarament que es tractava d'una barreja de materials dintre d'argiles compactes i dures; un «pa» d'argiles adossades cap el fons de la balma i en contacte amb el sostre natural de l'abric, com encara es pot observar. Aquest estrat disminueix sensiblement a mida que s'endinsa en profunditat.

Cal esmentar un fet important: els materials arqueològics han estat recollits simplement, sense cap mena d'estratigrafia, ni cap tipus de registre de dibuix ni fotografia, de dintre del «pa» d'argiles i sempre per damunt del nivell del pis actual, del terra de la balma.

És força interessant aquesta dada, ja que pot indicar dues possibilitats. La primera —i la més incerta—, que es colgués els difunts dintre de les argiles prèviament preparades i adossades fins assolir el sostre natural de gres de la balma; i una segona, més adient, seria que la balma, colmatada de terres toves per procés natural, s'adaptés per a dipositar-hi cadàvers i que la erosió posterior anés buidant alguns estrats fins a deixar estreure les restes antropològiques.

ANÀLISI DE LA INDÚSTRIA CERÀMICA

Consisteix en presentar l'inventari complet dels materials de ceràmica en dipòsit a Prats de Lluçanès, però en propietat privada, dels quals en donem el dibuix, sempre a escala natural, d'aquells fragments més interessants per la forma, la decoració i la tècnica d'elaboració.

A.— En un primer grup ceràmic hi trobem una uniformitat ben clara i, ensems, ben característica: *Una pasta grollera, tant en l'elaboració com en la composició.* Tota ella llisa i sense cap mena de decoració, fora d'un suau espatulat superficial, ni mitjans de prensió. Es tracta de 45 fragments, dels quals només dos presenten vora; la resta són fragments de paret sense donar cap possibilitat de reconstrucció per entreveure formes i tipologies. Totes les ceràmiques estan elaborades a mà. Creiem que es tracta de set recipients diferents. Hem arribat a aquesta dada després de l'anàlisi del *Gruiç*, el *Desengreixant*, la *Composició de les pastes* i la *Cocció*.

EL GRUIX

Oscil·la entre els 14 i els 5 mm. Dintre d'aquesta dada hom hi veu un domini de fragments —23 en total— amb un gruiç entre 10 i 11 mm. Tan sols 3 fragments

donen els mínims esmentats de 5 mm. Cal advertir que, entre els fragments pertanyents o associats a un mateix recipient, no hi ha uniformitat de gruix.

EL DESENGREIXANT

Es compon, bàsicament, de quars blanc i gris, groller, poc acurat i força abundant. Alguns granets arriben a 4 mm. Això es veu molt clar en talls o seccions. És interessant la presència de mica en parets i seccions, que dona a la ceràmica una brillantor accentuada.

LA COMPOSICIÓ DE LES PASTES

En general es tracta de pastes d'argiles poc compactes en els fragments grollers i pastes més acurades en els d'elaboració més fina. Un domini de tonalitats rogenques entre tons bruns, terrosos i negres produïts més per la deficient coccio que no pas per les argiles ferroginoses.

L'ESPATULAT

La classificació que donem respon al número d'inventari que hem associat a cada fragment, dintre, però, d'una agrupació que respon, ensems, a un mateix recipient.

- Un espatulat clar per ambdues cares i que arriba a donar una impressió de relleu suau (1-10) (21-26) (32-37).
- Un brunyit o allisat imperfecte amb distribució irregular en els grups (11-20) (27-31).
- Un altre grup ens dona una pasta grisa, clara i cendrosa amb un possible bany d'engalba que es presenta més clar per la seva cara exterior (21-26).
- El grup (38-42) és d'una ceràmica molt grollera, sense brunyit, i el grup (43-45) té un espatulat i brunyit molt acurat.

LA COCCIÓ

És força deficient en tots els grups. Pel grup (1-10) hom hi pot veure dues zones ben definides: l'extensa frisa i la interna ben negrosa per l'exposició més directa al foc en el moment de la coccio. Un detall interessant, que ens demostra un tipus de coccio «boca-terrosa», consistent en omplir de brases el recipient i post boca terrosa, boca invertida, al no deixar sortir l'òxid a l'exterior, adquireix unes tonalitats negres per la zona interna, el dintre.

Un grup (21-26) de ceràmiques grises, clares per la cara interna de la secció i marró les externes, presenten la millor coccio dels grups analitzats.

El grup (27-31) és marró clar per la cara externa i gris la interna. Coccio deficient.

El grup (32-37) és d'unes ceràmiques de paret més fina, de tons rogencs per la cara exterior i gris per la interior. La coccio és uniforme. La mica és abundant en parets i seccions.

El grup (38-42) és de ceràmica grollera. Arriba a tenir 14 mm. de gruix. La secció consta d'una part, la interna, negrosa i de les dues externes rogenques.

El grup (43-45) és el de la ceràmica més fina. El gruix és de 5 mm. La coccio irregular. La cara externa rogenca i la interna negra.

B.— Un altre grup de ceràmiques, un altre lot de material arqueològic de la Balma Sepulcral de Font Guillera ens ha estat possible d'analitzar, encara que d'una manera totalment independent dels grups suara esmentats. Aquest lot ens ha obert uns nous horitzons, oferint-nos unes garanties d'estudi acceptables a partir d'una forma de recipient —l'única segura d'entre les ceràmiques de Font Guillera—, d'unes decoracions i d'un context lític i ossi com aixovar funerari. Per a la classificació de la ceràmica seguirem emprant la numeració d'inventari preliminar, però amb un procés individual, unitari.

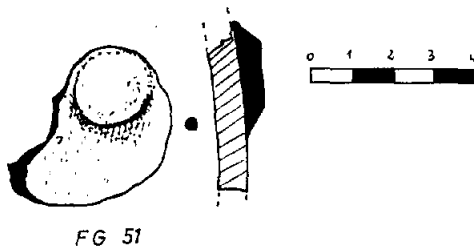
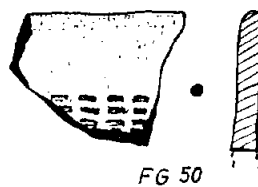
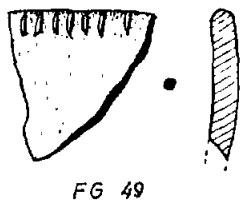
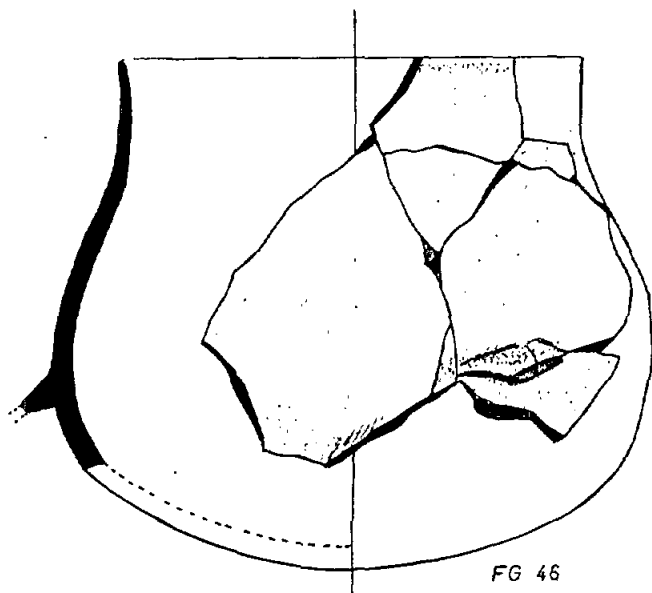
(46) Set fragments ceràmics d'un mateix recipient. Es tracta d'un vaset globular de fons concav, perfil en «S», coll en estrangulació. Té vora, llavi pla, paret fina —2 mm. al llavi— i a la zona de més amplària de panxa un inici de mitjà de pressió o agafador. El desengreixant acurat i fi. Pasta rogenca per ambdues cares amb un clar brunyit intern i extern. La coccio és bona i homogènia.

Diàmetre a l'embocadura	11 cm.
Diàmetre màx. panxa	14'5 cm.
Altura	12'5 cm.

Estructura «rétrécie», és a dir tancant. Veure la làmina II.

- (47) Un fragment de paret amb vora. Grisa la cara externa i negra la interna. Llavi lleugerament extravessat i, a dos cm. del mateix llavi, una zona ovalada com per l'arrencament d'un mitjà de pressió, nansa o botó. Desengreixant de quars i mica.
- (48) Fragment de paret i vora amb llengüeta horitzontal, massissa. Paret erosionada i rústega.
- (49) Fragment de paret i vora amb llavi arrodonit. Ceràmica decorada per set talls incisos a la part terminal superior externa. Els talls tenen sis mm. i una forma de mitja lluna. Es tracta d'un recipient de 20 cm. de diàmetre a l'embocadura aproximadament. Veure la làmina II.
- (50) Fragment de ceràmica amb paret, vora i decoració plàstica per pressió. Quatre fileres sobreposades, formant un motiu de base rectangular i successiu. Llavi suaument arrodonit. Pasta grisa, fosca i el desengreixant de quars amb gran quantitat de mica en ambdues superfícies. El gruix és força regular i d'uns 8 mm. Veure la làmina II.
- (51) Fragment de paret amb botó en relleu, arrodonit. Cara externa rogenca i la interna negrosa. La secció amb tons rogencs i negrosos, com les cares. Desengreixant de quars, poc acurat. Veure la làmina II.
- (52) Fragment de paret amb orifici de reparació, amb direcció extra-intra, troncònic. Pasta grisa, ben cuita. Gruix irregular.
- (53) Fragment de paret, amb petit cordó horitzontal en relleu. Coccio excel·lent, parets clares amarronades i la secció negra. La superfície molt erosionada, amb petits orificis al fons dels quals apareix quars. Sembla que hagi estat exposada o atacada per algun element químic àcid. Presenta espatulat intern.
- (54) Fragment de paret, concav, gris, ben allisat i fi —5 mm.— Desengreixant acurat i superfícies micades.
- (55) Fragment ceràmic —possible fons concav— amb la superfície externa marró i la interna negra. Força micat. Gruix 5 mm.

LAMINA II

F. G. 46: l'única forma de recipient ceràmic de Font Guillera.

F. G. 49, F. G. 50, F. G. 51: ceràmiques amb decoracions plàstiques.

- (56) Fragment de paret i fons. Pasta fina —5 mm.— i ambdues cares negres i brunyides, finíssimes i amb característiques metàl·liques. És el fragment ceràmic amb qualitat extraordinària dintre dels contextos de Font Guillera.

INDÚSTRIA DE L'AIXOVAR FUNERARI LÍTIC

Tres elements, tan sols, pertanyen a la indústria lítica de la Balma sepulcral de Font Guillera, dues làmines de sílex i una plaqueta d'esquist.

- (57) Làmina de sílex blanc, translúcid i triangular. L'anvers presenta una talla directa, invasora i sense retoc a la zona lateral esquerra. El revers és pla i té ben clar el con i el bulb. La secció és trapezoidal (veure làmina III).

Allargada	48 mm.
Amplària màx.	30 mm.
Gruix màx.	8 mm.

- (58) Làmina de sílex de color tabac, translúcida, triangular. L'anvers presenta talla directa, invasora, abrupta i sense retoc. El revers és pla i té indicis de bulb i con expansiu. La secció és triangular (veure làmina III).

Allargada	35 mm.
Amplària màx.	21 mm.
Gruix màx.	7 mm.

- (59) Paleta o plaqueta d'esquist de forma rectangular amb les cares excel·lentment allisades, plana i amb les vores arrodonides. Té unes minúscules estries per ambdues cares i un esmolat més acurat per les vores i en tot el seu perímetre.

Allargada	127 mm.
Amplària	58 mm.
Gruix	5 mm.

El seu perfil forma una lleugera incorbació. El seu color és gris apagat, fosc (veure làmina III).

ANÀLISI DE L'AIXOVAR FUNERARI OSSI

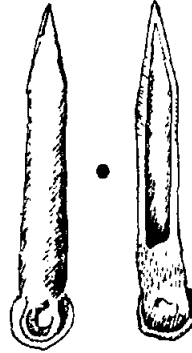
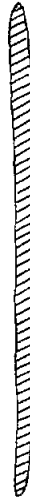
Sortosament els materials ossis, tant els pertanyents a l'aixovar funerari com als individus inhumats, no varen ser menyspreats pels excavadors, com acostuma a succeir moltes vegades. Malgrat la migresa i l'estat de conservació han estat degudament analitzats i estudiats pel Dr. Lluís Guerrero, president de la Societat Catalana d'Antropologia.

- (60) Punxó d'os. Metatars lateral. Gènere ovis. La cara interna allisada per frotació. Els laterals interns presenten estries transversals per fricció, així com part de la superfície externa. Allargada 82 mm. Amplària 15 mm. (veure làmina III).
- (61) Punxó o allisador d'os. Li manca la part terminal distal. Es tracta d'un metatars lateral del gènere «sus». La cara interna, aplanada parcialment i amb estries per fricció transversal. Superfícies molt polides. Allargada 111 mm. per 25 d'amplària (veure làmina III).
- (62) Fragment de punxó d'os. És la part distal i encara truncada. Estries clares. Molt ben treballat. Allargada 24 mm. per 6 mm. d'amplària.

LAMINA III

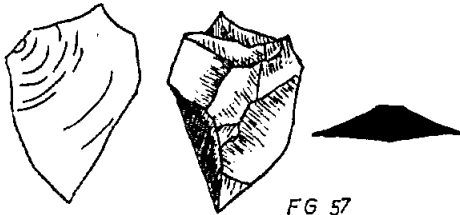
FG 59

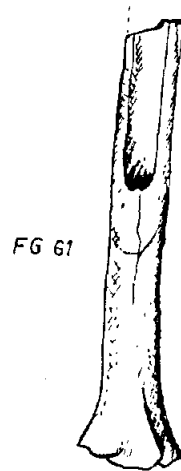
FG 60

FG 58

FG 57

FG 61

Aixovar funerari lític i ossi de Font Guillera.
 F. G. 59: plaqueta d'esquist.
 F. G. 58, F. G. 59: làmines de sílex.
 F. G. 60, F. G. 61: punxons d'os treballats.

- Varis elements o fragments d'inxes d'ossos de bòvid, cèrvid i d'altres espècies incertes. Dos molars del gènere «canis». Ullal amb corona del gènere «sus» (*Scophra faerus*).

MATERIALS ANTROPOLÒGICS

- A.— Frontal humà, sexe masculí. Individu d'edat entre els 50 i 55 anys, dextre, de front retirada, temples separades, amb crotàfites fortes i hiperplàsia parasagital endocranial osteogènica involutiva. Pertany a la raça mediterrània gràcil. L'índex front-transvers és de crestes divergents, així com l'estefànic. El frontal sagital denota forta incorbació.
- B.— Volta de crani femení. Dona d'uns 25-30 anys de raça mediterrània gràcil. L'estat de conservació és molt deficient a l'actualitat, podent-ne fer notables millores en reconstrucció. La dona era destra. La volta és bursoïde, bombiforme, notablement ampla de davant amb front verticalitzada, obèlion aplanat i clatell poc sortit i arrodonit. És evencèfal, dolicrocra ni orto-metrocra ni baix, d'alçada mitja de volta, eurimètop, ortomètop, de crestes mitjaneres.
- C.— Porcions òssies d'infant d'edat igual o inferior a un any. Són 5 porcions de crani i una d'omòplat.
- D.— Fragment d'ili paraciàtic de mascle humà i un fragment de metatars humà, de la zona terminal.

LA BALMA SEPULCRAL DE FONT GUILLERA: APROXIMACIÓ CULTURAL

Malgrat la manca d'estratigrafia i malgrat totes les limitacions que comporta un estudi arqueològic en aitals condicions com les ja esmentades tot al llarg d'aquest treball, hem de donar l'aproximació cultural i unes conclusions. La cronologia relativa és l'única via vàlida, o sigui, hem de basar-nos en el paral·lelisme de la indústria de Font Guillera amb altres indústries, altres aixovars, altres dades de tipus sepulcral.

Ben cert que l'element més interessant de l'aixovar funerari de Font Guillera és la plaqueta s'esquist que aparegué entre les restes d'argiles i que nosaltres mateixos recollírem i deixàrem en dipòsit a Prats de Lluçanès juntament amb l'altre material. La plaqueta d'esquist —suara descrita— presenta un notable interès, si tenim en compte que a l'interior de Catalunya només en coneixem 5 exemplars¹: el de la Cabana del Moro a Bescaran², el de la Balma dels Ossos a Berga³, i els tres exemplars de la Cova d'Olius⁴. Ara bé, és tot al llarg de la zona litoral Mediterrània on és més abundant la seva presència i on hom n'ha totalitzat 35 exemplars. Com molt bé exposa Anna M.ª Rauret⁵ és rar que aquestes plaquetes de la CULTURA

1. RAURET, ANNA M.^a: *Placas de pizarra de la Cultura Megalítica Catalana*, «Pyrenae», pp. 59-71, Barcelona.

2. MALUQUER DE MOTES, J.: *La provincia de Lérida durante el Eneolítico, Bronce y primera Edad del Hierro*, «Ilerda» vol. V, p. 204, Lérida 1945.

3. CASTILLO, A.: *La Balma dels Ossos de Berga*, Actas del VII Congreso Nacional de Arqueología, Barcelona 1960, p. 206.

4. SERRA I VILARO, J.: *El vas campaniforme a Catalunya i les coves sepulcrales eneolítiques*, Solsona 1923, p. 23.

5. RAURET ANNA M.^a: *Placas de...* (op. cit.), p. 60.

MEGALÍTICA CATALANA siguin tã escasses en zones tan riques en Megalitimisme com Osona, el Moianès o el Solsonès.

Si passem a l'altra banda del Pirineu, bo i seguint la costa sud-est de França, tornem a trobar les plaquetes a les zones litorals.

De l'Ebre al Roine hom n'ha localitzat unes 90.

La majoria dels autors venen a acceptar que l'origen de les plaquetes d'esquist a la Península Ibèrica és a partir dels «ídols-plaquetes» Xipriotes i que des de Los Millares (Almeria)⁶ la seva distribució Mediterrània sembla clara. Per tant, hem d'admetre una cronologia posterior al 2000 abans de Crist, que és la cronologia de Los Millares.

La forma rectangular de les plaquetes domina ampliament fins a assolir un percentatge de 80% sobre la totalitat de les conegudes fins ara. La mitjana de mides és de 106 mm. x 57 mm. La de Prats de Lluçanès, amb unes mides de 127 x 58 mm., sobresurt per la seva allargada respecte al grup. Cal esmentar que, amb tot i això, hi ha plaquetes de forma quadrangular, triangular —una localitzada a Puig ses Lloses (Folgueroles, Osona), per cert ben dubtosa, ja que es tracta d'un fragment amb orifici, per dur com penjoll— ovalades, trapezoïdals i obliqües, en molt reduït percentatge.

No hi ha cap dubte que és un element d'aixovar funerari amb personalitat i que acompanya els aixovars funeraris propis de la Cultura del Megalitimisme. Les de Los Millares i les de Portugal, anomenades «plaques-ídols», són moltes vegades decorades i d'origen Xipriota com hem dit anteriorment. A la zona que s'estén entre l'Ebre i el Roine n'hi ha cinc que tenen decoració formada per ratlles simples o entrecreuades, mentre que la resta —85 en total— són completament llises. El tipus de jaciment on s'han localitzat és variable: dolmen, galeria coberta, cova, abric o balma, però sempre en funció sepulcral o funerària. En Jean Guilaïne⁷ afirma que les plaquetes són pròpies de la cultura Campaniforme i en fa un estudi. Al sud-est de França abunden en megàlits i cavitats funeràries. La seva distribució per l'origen és: En sepulcres Megàlits 40 i en cova 6. A Catalunya tant sols 10 pertanyen a Megàlits i 25 a cova sepulcral. Això és relatiu, és clar, però no per això deixa de ser significatiu.

No podem, doncs, renunciar a donar com a ENEOLÍTICA la balma sepulcral de Font Guillera, a partir de la plaqueta d'esquist. Si analitzem la ceràmica, sobretot les peces amb decoració i l'escudella de forma globular —de tipus campaniforme— sense decoració, ens donen la mateixa cronologia. El material ossi, en canvi, no ens aporta novetat i menys els punxons d'os, ja que els trobem en horitzons Neolítics —Griuterres, El Toll—, en horitzons Eneolítics —Forat de les Tombes, Sta. M.ª de Besora— per citar jaciments amb proximitat geogràfica al de nostre estudi. Aquests punxons acostumen a estar relacionats amb l'aixovar funerari de tots els moments culturals a partir del Neolític.

6. ALMAGRO, MARTÍN-ARRIBAS, ANTONIO: *El poblado y la necrópolis megalíticas de Los Millares*, Biblioteca Prehistórica Hispana, vol. III, Madrid 1963.

7. GUILAÏNE, J.: *La Civilisation de Vase Campaniforme dans les Pyrénées Françaises*, pp. 72-75, Carcassone 1967.

SOLE SIBARIS, LL.: *Geografia de Catalunya*, AEDOS, vol. II, p. 361, Barcelona 1958.

A Font Guillerà, un enterrament col·lectiu, possiblement de tipus familiar amb la presència triple d'home-dona-infant, pot dur-nos a tot tipus d'especulacions... Pot tractar-se d'una inhumació familiar conjunta i aquí podríem llençar tota una sèrie de hipòtesis de tipus social... Esperem que noves troballes ens donin opció per arribar a conclusions que, per ara, no podem llençar.

Així doncs, podem atribuir a Font Guillerà una cronologia relativa entre 1700-1500 anys abans de Crist. Per altra banda, no hi veiem en la Balma Sepulcral cap punt de referència amb els jaciments prehistòrics més pròxims, com el de Merlès i el de Ca N'Heures —a Perafita—, el primer datat com a Edat del Ferro, Hallstàtic, i el segon també i, per tant, amb una cronologia més tardana: entre el 1000 i el 600 abans de Crist.

Manlleu, 6 de Març de 1980